

Aldrig på folkets sida

December 1980, jag är i Ljubljana och presenteras för Marko. Efter femton år i Göteborg har han återvänt hem och rusig av lycka vill han visa mig allt Ljubljana har att erbjuda.

- Här i Ljubljana finns de vackraste flickorna, säger han när en vacker kvinna går förbi.
- Här i Ljubljana finns den godaste maten, säger han när jag berömmar middagen.
- Här i Ljubljana finns de pålitligaste vännerna, säger han när jag trivs i staden.

Marko menar allvar. I Ljubljana finns allt. För en kort tid blir jag länken mellan det svenska liv som Marko lärt sig att älska men just lämnat, och det land som han lämnat men i hjärtat aldrig svikit. Gästfriheten är hans tack till ett land som gav honom femton bra år.

Det är jul och Markos familj har kommit från världens alla hörn. Det är mat, dryck och mycket skratt och alla ska fotografers. Klockan tolv försvinner en del av familjen till kyrkan. Jag stannar kvar med gammelmormor och två söner.

Invirade i filter ligger vi alla fyra i konstnärssonens jättelika runda säng och dricker vin. Det är december 1980 och vi pratar politik, om det som hänt i Polen och om det skulle kunna hända i Jugoslavien. Gammelmormor förstår inte engelska men hon känner sina söner, på deras röster och gester kan hon förstå vad vi pratar om.

- Om vi någon gång gör uppror i Jugoslavien kommer militären att stå på vår sida, säger den lyckligt hemvändande sonen. Då hytter gammelmormor med fingret; militären står aldrig på folkets sida, säger hon och vi får avbryta diskussionen för att ta hennes puls, hon blev så upprörd.

På planet hem sitter jag bredvid en 50-årig jugoslav. Jag minns inte vad han hette, Zlatko kanske. När han ser min flygrädsla ger han mig sin hand, en stor och grov arbetares hand. Jag kramar den krampaktigt, den tål det. Så berättar han hur han kom från ett fattigt land till ett arbete i Sverige och om sin längtan till Jugoslavien.

- Min fru och vår dotter har flyttat tillbaka. Men jag måste stanna.

I femton år har Zlatko gett sin arbetskraft åt Sverige, också av solidaritet med ett fattigt Jugoslavien som för att klara en hög arbetslöshet bl a "exporterade" sin arbetskraft. När Zlatko nu vill återvända hem är han för gammal för att få jobb i hemlandet. I Sverige har han i alla fall ett bra arbete och en bostad som han trivs med. Men han har inga nära vänner, inget socialt liv.

- Ni svenskar är så märkliga, säger han. Ni visar inga känslor. När en arbetskamrat till mig förlorade sin mor syntes det inte på honom. Han grät inte!

Åren i Sverige har gjort honom till främling i sitt hemland: jag är varken svensk eller jugoslav, jag hör inte hemma någonstans, säger Zlatko som bara ser en möjlighet. Att öppna eget i Jugoslavien. Drömmen är ett café.

- Men jag kan inte spara de pengar som behövs för jag får ingenting över. I Jugoslavien har jag en familj att försörja och hyran i Sverige är hög. Det som blir över går till resorna hem.

Rävsax. Om han ska spara för framtiden måste han offra resorna hem. Men det är mötet med familjen, två gånger om året, som gör det möjligt för honom att känslomässigt klara att leva och arbeta i Sverige. Hemresorna är vardagens enda tröst.

Vi flyger in över Sverige och Zlatko stirrar ut genom fönstret. Drömmen förblir en dröm och framför sig ser han år av rotlös ensamhet. Zlatko gråter stilla, och när planet går in för landning är det han som kramar min hand, hårt.

Det är juli 1991 och flygplatsen i Ljubljana är sönderbombad. Raikos serbiske fader säger: om du inte bekänner dig som serb är du inte längre min son. Raiko svarar: hur ska jag kunna göra det, när min mor är kroat?

Med sina sex republiker är Jugoslavien ett mångfasetterat land och i djupet av sitt hjärta älskar Jugoslavien sitt land just för detta, mångfalden. Denna mångfald har setts som en rikedom, och så länge uppbyggandet av federationen gick framåt höll sig konflikterna på en skämtsam nivå.

Men i takt med att landet rasar för en usel skött ekonomi ökar de nationella intressena. Sloveniens och Kroatiens självständighetsförklaringar är ett hot mot federationens övriga fattigare republiker. Armén går till attack, inbördeskrig hotar.

En blandad armé, med soldater från alla republiker, skulle vara en garanti för att militären skulle stå på folkets sida, vilken republik det än gällde. Det var vad Marko lärde sig i skolan, men nu byts soldaterna ut för en renodlat serbisk armé.

Och medan jag försöker nå mina vänner i detta land som jag älskar ser jag framför mig Markos gammelmormor och minns hennes ord: militären står aldrig på folkets sida.